

HERGER Csabáné
habilitált egyetemi docens
PTE ÁJK

DOI: 10.15170/DIKE.2018.02.01.01

Amikor Diké helyett Erisz uralkodik

A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport tudományos ülésének megnyitójára (Pécs, 2018. április 26.)

1. A kutatócsoport tevékenysége 2017-ben

A kutatócsoportunk 2018. április 26-i tudományos ülése jó alkalmat szolgáltat arra, hogy áttekintsük, mi az, amit közös céljainkból 2017 tavasza és 2018 tavasza között megvalósítottunk, és mi az, ami előttünk áll.

A 2017. év legnagyobb volumenű tudományos eseménye a kutatócsoportban az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány által támogatott oktatási és kutatási projekt („*Gemeinsame Elemente des österreichischen und ungarischen Familienrechts zur Zeit der Doppelmonarchie und innerhalb der EU*“, 2016 április – 2017 június) folytatása volt. A projekt résztvevői osztrák részről *Markus Steppan* egyetemi tanár (Grazi Egyetem, Jogtudományi Alapok Intézet, Jogtörténeti és Európai Jogösszehasonlító Részleg), *Susanne Kissich* egyetemi tanár (Grazi Egyetem Magánjogi Intézet), *Elke Joenig* bíró és *Martin Moser* ügyvédjelölt, PhD-hallgató, magyar részről pedig e tanulmány szerzője (PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék), *Somfai Balázs* csoportvezető egyetemi docens (PTE ÁJK Polgári jogi Tanszék Családjogi Csoport), *Császár Kinga* bíró, PhD-jelölt és *Niklai Patrícia Dominika* joghallgató, tanszéki demonstrátor voltak. A 2016 októberi pécsi blokksemináriumot követően ezúttal Grazban találkoztak a projekttagok és hét grazi valamint nyolc pécsi joghallgató. Feladatuk a grazi workshop alkalmával Ausztria és Magyarország jogfejlődéséből a házassági köteléki jog összehasonlító feldolgozása volt. Az osztrák és a magyar hallgatók a nekik kiosztott témakört a rendelkezésükre bocsátott, azonos kérdéssor segítségével, a jogforrások által kijelölt korszakokra tagolva mutatták be a kánonjogi előzményekre is tekintettel, de elsősorban az 1867-től a hatályos jogig terjedő időszakra vonatkozóan. A projekt eredményeit német nyelvű tanulmánykötetben publikálták, amely 2018-ban Grazban jelent meg.¹

2017. március 27-én *Thomas Olechowski*, a Bécsi Egyetem intézetvezető jogtörténész professzora az Osztrák-Magyar Monarchia létrejöttének 150 évfordulója alkalmából „*Die österreichische Dezemberverfassung 1867: Konstitutionalismus, Grundrechte, Verfassungs- und Verwaltungskontrolle*” címmel tartott nagyszerű előadást a pécsi jogi fakultás *Holub József*

¹ HERGER Csabáné – KISSICH, Susanne – STEPPAN, Markus (szerk.): *Gemeinsame Wurzeln und Elemente des österreichischen und ungarischen Familienrechts*. Grazer Rechtswissenschaftlichen Studien 67. Graz 2018

előadótermében telt ház előtt, oktatók és hallgatók részvételével. Előadását e tanulmány szerzője tolmácsolta, illetve annak írott változatát magyarra is fordította, hogy az a Kar tudományos folyóiratában széles közönség számára elérhető legyen.²

Kutatócsoportunk 2017. április 27-én tartotta első magyar nyelvű tudományos ülését „*Az európai jogi kultúra közös értékei?*” címmel. Természetesen nem vállalkozhattunk arra, hogy a kultúránk közös gyökereit teljességében feltárjuk, arra azonban kísérletet tettünk, hogy áttekintsük a zsidó-keresztény kultúra értékszemléletéből fakadó jogelveket valamint a polgári modernizáció korában a modernizációs modellként szolgáló európai államok alkotmányos dokumentumainak értékeit. Foglalkoztunk – a magyar jogi kultúrára koncentrálván – az államalkotó nemzet valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek egymás mellett élésének néhány elemével, melyek a polgári modernizáció korában és napjainkban is megkérdőjelezhetővé tették illetve teszik az ún. kulturális nemzetállam-felfogás érvényesülését, majd az „*európai hatások – magyar reakciók?*” témakörben – a sok közül ezúttal csak pár hatást és reakciót nevesítve – olyan jogintézmények fejlődését vizsgáltuk, melyek esetében az európai hatások közvetlenül kimutathatók.

A 2017. április 27-i tudományos ülésen elhangzott előadások írott változata a kutatócsoport elektronikus folyóiratában³ jelent meg, melyet ez év nyarán *Schweitzer Gábor* és e tanulmány szerzője alapított. A folyóirat névadója az antik görög kultúrából merítve Δίκη (díké = szokás, jog, igazságosság, szóbeli közbád, perbeszéd, ítélet, büntetés) lett. Ez a névadás – amellet, hogy egyedi és előzmények nélküli a jogi szakfolyóiratok között – kifejezi az alapítók eltökélt szándékát is, hogy a tudományos igazság és igazságosság szüntelen keresésével járuljanak hozzá az állam- és jogtudományok, valamint a társtudományok műveléséhez. A szerkesztők a nemzetközi szerkesztőbizottság tagjainak, *Ádám Antal* professor emeritusnak (Pécs), *Kajtár István* professor emeritusnak (Pécs), *Markus Steppan* egyetemi tanárnak (Graz) és *Stipta István* egyetemi tanárnak (Budapest – Szeged) a közreműködésével arra törekednek, hogy az európai jogi kultúra közös gyökereinek és értékeinek feltárására irányuló kutatások mellett a jogösszehasonlítással összefüggő további tudományterületek felé is megőrizték nyitottságukat.

2017 őszi szemeszterében jelent meg „*A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Kiadványai?*” sorozat I. kötete „*Szemelvények a magyar családjog 1848 utáni történetéhez. Népi jogélet és bírósági praxis a Pécsi Királyi Törvényszék előtt indított családjogi perek iratanyagából?*” címmel. A kötetben közölt forrásokat e tanulmány szerzője gyűjtötte össze, látta el magyarázattal és szerkesztette önálló kiadvánnyá.

² OLECHOWSKI, Thomas: Az 1867. évi osztrák Decemberi Alkotmány: Alkotmányosság – alapjogok – közjogi bíráskodás. JURA 2017/ 2. sz. 150–156.

³ HACK Márta: Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei. Díké 2017/1. 9–32.; HERGER Csabáné: Szakrális kontra szekuláris értékek a polgári modernizáció korában. Díké 2017/1. 33–44.; SCHWEITZER Gábor: „Újabb időkben sok magyar utazik a mívelt külföldön”. Politikai-társadalmi útirajzok a 19. század első feléből. Díké 2017/1. 45–54.; NAGY Janka Teodóra: Kulturális diverzitás és/vagy közösségi integritás? Nemzetiségek, népcsoportok és jogi kultúrák egymás mellett élése Bonyhádon (18. század vége - 20. század közepe). Díké 2017/1. 55–70.; VIHART Ágnes: Zsidó és dunai-sváb házassági szerződések a dualista-kori Magyarországon. Díké 2017/1. 71–93.; RÉKASINÉ ADAMKÓ Adrienn: Aki megment egy életet: Az örökbefogadás az osztrák és magyar magánjog rendszerében. Díké 2017/1. 94–114.; DÁVID Gabriella: A pedagógia egyetemi tudománnyá válása Ausztriában és Magyarországon. Díké 2017/1. 115–121.; NIKLAI Patrícia Dominika: A népoktatási törvény egyházi iskolákkal kapcsolatos rendelkezéseinek végrehajtása Pécsen. Díké 2017/1. 122–132., lásd http://md.ajk.pte.hu/sites/default/files/zeitschrift/dike-2017-1_1.pdf

Említésre méltó, hogy a kutatócsoport két tagjának is önálló kötete jelent meg 2017 végén. *Schweitzer Gábor*⁴ a két világháború közötti Magyarország közjog- és tudománytörténetével foglalkozó hét tanulmányát fűzte fel egy gondolatláncra, míg e tanulmány szerzője⁵ 2011 és 2017 közötti házassági vagyoni jogi kutatásai eredményeit rögzítette.

2018. március 22-én és 23-án a kutatócsoport és a Pécsi Akadémiai Bizottság Jogdogmatikai Munkabizottsága nemzetközi konferenciának adott otthont („Modernisierung des Staats- und Rechtssystems in der Habsburgermonarchie und ihre Auswirkung”). A konferencia-előadások a Habsburg Monarchia állam- és jogrendszerének modernizációjával illetve annak hatásaival foglalkoztak. A megnyitó alkalmával e tanulmány szerzője a közép-európai történeti jogösszehasonlítás jelentőségéről beszélt, majd Andrzej Dziadziio intézetvezető egyetemi tanár (Jagelló Egyetem, Lengyelország) „Die Schranken des ökonomischen Liberalismus in der Donaumonarchie. Der Fall des Gesetzes für Galizien über das Verbot der Ausbeutung”, Bíró Zsófia PhD-hallgató (PTE) „The foundational documents of the Austro-Hungarian compromise”, Dan Sato egyetemi tanár (Kiotói Egyetem, Japán) „Die Rechtsmodernisierung in Japan. Zum 150 Jahre Meiji”, Császár Kinga PhD-jelölt, bírósági tanácsos „Constitutional rights of women and the objectives of the Hungarian women’s Movements (1867 – 1918)”, Marian Malecki habilitált egyetemi docens (Jagelló Egyetem, Lengyelország) „Archeology of Law in Poland”, Falus Orsolya tanszékvezető egyetemi docens (Dunaújvárosi Egyetem) „Religious Tolerance in Hungary in the 16th Century. Intentions and Legislations of the Habsburg and the Ottoman Houses, that Ultimately Resulted in a Legal Modernization”, Marcin Kwiecien habilitált egyetemi docens (Jagelló Egyetem, Lengyelország) „Versuchen der Verfassungsreformen in Ländern der Habsburg Monarchie in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts. Verfassungsentwürfe von Peter Leopold für den Großherzogtum Toskana und Charta Leopoldina für Galizien”, Niklai Patrícia Dominika joghallgató, demonstrátor (PTE) „Durchführung des Volksunterrichtsgesetzes im Komitat Baranya nach 1868”, Yuko Shimada egyetemi tanár (Kiotói Egyetem, Japán) „Historische Entwicklung der japanischen Arbeitspraxis”, Korsósné Delacasse Krisztina adjunktus (PTE) „Der Betrug in der ungarischen Strafrechtskodifikation”, Piotr Michalik tanársegéd (Jagelló Egyetem, Lengyelország) „A disgrace to British legislation? – The Marriage Act of 1836 and the Introduction of Civil Marriage in England”, Vincze Fanny Rose joghallgató, demonstrátor (PTE) „The American constitutional thoughts’ impact on the Hungarian public law culture in the 19th century”, e tanulmány szerzője pedig „Die Bedeutung des vertraglichen ehelichen Güterrechts in der Modernisierung des ungarischen Privatrechts” címmel tartotta meg előadását.

A 2017 tavasza és 2018 tavasza közötti időszak tehát a kutatócsoport tagjai és külföldi közreműködő partnerei számára aktív és sikeres munkával telt. Nem volt olyan rendezvényünk vagy feladatunk, amelyet ne azzal az érzéssel fejeztük volna be, hogy gyümölcsöző az együttműködés, és hogy továbbra is legalább ilyen eredményességgel szeretnénk dolgozni.

2. Polgári-kori jogintézmények, torzulások és jogkövetkezmények Magyarországon

Kutatócsoportunk 2018. április 26-i tudományos ülésén időben tovább lépünk, és a polgári állam kiépülésének korszakát elhagyva a polgári állam lebomlásához vezető út lépéseire koncentrálnunk.

⁴ SCHWEITZER Gábor: A magyar királyi köztársaságtól a Magyar Köztársaságig. Közjog- és tudománytörténeti tanulmányok. Pécs 2017, 153 p.

⁵ HERGER Csabáné: A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében. Passau 2017, 472 p.

Az ún. *Horthy*-korszak második felének jogalkotása és jogalkalmazása messze távolodott attól, amit a 19. század derekától, majd különösen 1867 után a jogkiterjesztés következtében elődeink megvalósítottak: a formális jogegyenlőség és a polgári jogállamiság eszméjétől. Történt mindez úgy, hogy – a Tanácsköztársaság rövid időintervallumán (1919. március 21. – 1919. augusztus 1.) és a természetes generációs elmozduláson kívül – radikális váltás 1920 után a hazai jogászság személyi összetételében nem történt.

Hogy volt lehetséges az, hogy ugyanazok a jogászok, akik a polgári korszak jogtudományát tanulták az egyetemen és ennek a korszaknak a jogi eredményeit alkalmazták bíróként, ügyészként, ügyvédként, közjegyzőként, a minisztériumokban, politikusként vagy a közigazgatásban, hivatalban maradtak akkor, amikor a jogkorlátozás megkezdődött, majd kibontakozott és jogfosztásba torkolt? A rendelkezésükre álló eszközökkel kifejezték-e ellenvetésüket a jogkorlátozással szemben? Ha igen, akkor ennek milyen következményei lettek? Ha nem, akkor miért nem tették ezt? Támogatták a jogkorlátozást bizonyos magasabb szempontokra hivatkozva vagy csak tudomásul vették azt? Találtak jogász érveket a jogkorlátozás mellett? Milyen társadalmi és jogi következményei voltak a jogkorlátozásnak? Kérdések sora jut eszébe a korszak kutatójának, amikor a levéltárban őrzött korabeli dokumentumokat olvassa. A kérdésekre a válaszok azonban nem feltétlenül egyszerűek.

Tudományos ülésünk első blokkjának előadói a polgári-kori jogelvek (elsősorban a törvény előtti egyenlőség) sérelmével és annak következményeivel foglalkoznak a Miskolci Királyi Ügyészség, a Pécsi Közjegyzői Kamara és a Pécsi Ügyvédi Kamara 1938 és 1945 közötti iratait forrásként használva, valamint a háború utáni felelősségre vonás tanulságait keresik a Pécsi Népbíróság fennmaradt iratanyaga segítségével. A második blokk némileg színesebb: itt az előadók a polgári korszak néhány jogintézménynek (az örökbefogadásnak és a házassági vagyoni jogi szerződéseknél) illetve jogterületének (a szociális gondoskodás formáinak) az alakulását tekintik át úgy, hogy a soknemzetiségű haza kisebbségpolitikáját, a jogfejlődés köztörténeti hátterének egy szeletét is bemutatják.

A tudományos ülés célja az, hogy a kutatócsoport 2017 végén megkezdett új kutatási projektjének („*A jogfosztás elmélete és gyakorlata a Horthy-korszak második felében a náci rendszer tükrében*”) az első eredményeit egymással megismertessük, közösen továbbgondoljuk, valamint a tudományos közönség elé tárjuk. A történelemtudomány (és így a jogtörténet-tudomány is) a tények feltárásán alapul, ahogy a *hisztoreo* (ιστορειο) szó jelentése az ógörög nyelvben „*érdeklődni*”, „*utána járni*”, „*megvizsgálni*”, „*kikutatni*”, „*rájönni*”, „*megtanulni*”. Kívánom mindannyiunknak, hogy tényfeltáró és a tények alapján következtetéseket levonó tevékenységünk egy lépéssel legalább hozzájáruljon ahhoz, hogy körülöttünk *Díké* (a természetjogból fakadó igazságosság) helyett ne *Erisz* (a viszálykeltés mestere) uralkodjon.